

Andries Knevel

Een adres

Hoe schrijf je over het Israëlijsch-Palestijns conflict zonder achter de (actuele) feiten aan te lopen, zeker als de productietijd van een blad een paar weken is?

Niet dus. Zo blijkt me telkens weer, als ik allerhande bladen lees over Israël-Gaza.

Daarom in deze column aandacht voor een boek dat me de hele zomer heeft beziggehouden. Het gaat om *Een adres* van Michal Citroen, een boek dat genomineerd werd voor de Libris Geschiedenis Prijs en daarin derde werd. Waar het boek over gaat? Over de duivelse dilemma's van Joden in de Tweede Wereldoorlog. Citroen heeft een groot aantal getuigenissen en verhalen kunnen achterhalen van Joden die gingen onderduiken, die toch maar niet gingen onderduiken, die graag wilden onderduiken maar geen 'adres' vonden, en die toch maar naar Westerbork gingen omdat Mauthausen nog veel erger was.

Wat me aangreep?

De onmogelijke keuzes die ze voor zichzelf en hun gezin moesten maken. De 100% beslissingen, met maar 50% aan kennis, de onverschilligheid van een groot deel van de Nederlandse bevolking en de hartverscheurende verhalen van Joden die hun kinderen afstonden aan de dappere leden van het verzet, met de martelende onzekerheid (of was het wetenschap?) dat ze hun kinderen nooit meer zouden terugzien.

Citroen heeft wat getallen kunnen achterhalen over het aantal Joden dat daadwerkelijk is ondergedoken, het aantal dat verraden is, en het aantal dat de oorlog heeft overleefd, maar aantallen zeggen in dit boek niet zoveel. Wel de persoonlijke verhalen, van mensen zoals wij, mannen, vrouwen, kinderen, maar dan van een verdoemd ras. Verhalen over angst en wanhoop. Verhalen over verraad en bedrog. Maar ook verhalen over moed en hulp, zo maar, van gewone mensen. In de schildering van de dilemma's doet het boek een beetje denken aan de TV-serie *De Joodse Raad*.

Toen ik in een klein gezelschap over het boek vertelde, vroeg iemand me: 'Moeten we ons nog hiermee bezighouden na zoveel jaar?' «

Kom vanavond met verhalen

Hoe de oorlog is verdwenen

En vertel ze honderd malen

Alle malen zal ik wenen.

(Leo Vroman)